

Andersen tillægges en betydningsfuld rolle, må efter Kaarsteds bog kraftig revidere deres opfattelse. Det er sikkert ikke Kaarsted ukært at kunne skildre den engelske vurdering af ØK's stifter, der gik ud på, at han var en vigtig informationskilde, som man desuden også af hensyn til hans kongelige forbindelse behandlede yderst høfligt. I realiteten havde han ikke den store indflydelse på de britiske beslutninger, og han irriterede direkte den britiske regering ved sine fredsmissioner.

Ud over de her nævnte spørgsmål redegør bogen også for det engelske gesandtskabs virke i København, ligesom det slesvigske spørgsmål, herunder den britiske gesandt C. M. Marlings virke i den internationale kommission for folkeafstemningen i Slesvig, behandles meget grundigt. Kaarsteds bog er velskrevet og underholdende læsning – selvfølgelig må man vel næsten tilføje.

Chr. R. Jansen

Svend Erik Larsen: *Militærnægterproblemet i Danmark 1914–1967. Med særligt henblik på lovgivningen.* (Odense Universitetsforlag, 1977). 108 sider.

Denne bog er en lettere revideret udgave af en specialeafhandling ved Odense Universitets Institut for Historie og Samfundsvidenskab. Derfor indledes den traditionelt med et kapitel, hvori problemstillingen præsenteres, og hvori der er en historiografi samt en oversigt over kilde-materialet.

Titlen er i øvrigt noget misvisende, idet perioden 1933–1967 (kap. VIII) kun tildeles 10 sider; det forekommer endvidere mærkeligt, at der ikke gives nogen begrundelse for, at behandlingen netop er afgrænset til 1967.

Efter indledningskapitlet gives der en historisk baggrund for militærnægterproblemet. Der redegøres bl.a. for Lars

Bjørnbaks og Viggo Hørups antimilitarisme og for Socialdemokratiets – herunder D.S.U.s – militærpolitik frem til 1. verdenskrig. Forskellige militærnægtersager på religiøst grundlag omtales, og der drages paralleller til England, Norge og Sverige. Udviklingen i disse tre lande behandles senere i et meget lille kapitel. Det virker dog ret unødvendigt, idet der ikke fremlægges vurderinger, der kan belyse det danske militærnægterproblem, og gennemgangen af de omtalte landes forhold er ikke så grundig, at den i sig selv er interessant.

Den mest interessante del af bogen er således den, der behandler perioden 1915–1933. Svend Erik Larsen starter med at behandle militærnægterproblemet 1915–1917, og der gives bl.a. en grundig gennemgang af »Foreningen for konsekvente Antimilitarister«, der blev dannet i 1915 og først og fremmest havde til formål at samle den klassebevidste arbejderungdom til kamp mod militarismen. Foreningens agitation og aktioner samt myndighedernes reaktion herpå gennemgås, og dens betydning for fremlæggelsen af et lovforslag om civil værnepligt vurderes. Efter at have fulgt lovforslagets vej gennem Rigsdagen og reaktionerne på dets vedtagelse behandler forfatteren administrationen af loven. Der redegøres for sessionsbehandlingen, antallet af militærnægtersager 1917–1933 og for arten af det civile arbejde. Endelig behandles den nye lov om civil værnepligt fra 1933, der bl.a. betød en nedsættelse af tjenestetiden for de civile værnepligtige.

Svend Erik Larsen har gennemgået et stort og meget forskelligartet kildemateriale, og dette arbejde vil være af stor betydning for andre historikere, der måtte ønske at behandle emnet yderligere. Med bogen er der ikke givet nogen udtømmende behandling af militærnægterspørgsmålet, hvad man heller ikke kan forvente af en specialeafhandling, der dækker så stor en periode. Måske kan bogen virke inspi-

rerende på andre historikere, og der er nok at tage fat på – især fra 1933 og op til de senere år, hvor der er sket et kraftigt fald i antallet af militærnægtere.

Kurt Nielsen

Knud Vilby og Kjeld Sørensen: *Fattig i Danmark. En beretning om 50 års forsorg og fattigdom i Danmark*. (Gyldendal, 1978). 426 s.

I foråret 1928 åbnede kordegn Hans Chr. Kofoed Husflidshjemmet for Arbejdsledige på Christianshavn. 50 år efter fungerer dette bemærkelsesværdige eksempel på privat socialfilantropi i bedste velgående og leverer daglig beviset for sin eksistensberettigelse. For en større offentlighed markeres jubilæet gennem udsendelsen af »Fattig i Danmark. En beretning om 50 års forsorg og fattigdom i Danmark« sat i værk af Knud Vilby, redaktør ved Information, og i samarbejde med historikeren Kjeld Sørensen. Et mere engageret, tankevækkende og på sin vis deprimerende festskrift skal man lede længe efter.

Gennem en meget let læselig og vel-skreven blanding af journalistik og historisk baggrundsredegørelse åbnes der op for det sociale problems udvikling fra omkring 1. verdenskrig og frem til dags dato. Hovedvægten er lagt på de berørtes egen oplevelse af at være fattig og altså underlagt den lovgivning eller private forsorg, der gradvist byggedes op, og som bogens lidt over 400 sider igennem beskrives temmelig udførligt. Ikke mindst denne gennemgang af sociallovgivningen er lidt af en præstation.

Meget bevidst er forløbet anskuet i frøperspektiv. For, som det siges (s. 149), ligger det i sagens natur, at der ofte vil kunne påvises ensidighed, fordrejning og detaljefejl i de oplevelseserfaringer, samfundets fattigste kan videregive om det sociale system, ligesom man kan hævde,

at de misforstår, at de ikke kender deres eget bedste, at de er præget af urimelig mistillid til et behandlingssystem, som ikke kan hjælpe uden også at udføre en vis kontrol. Men »de bureaukratiske og ekspertprægede sandheder har imidlertid altid den svaghed, at de er abstrakte. Det er sandheder fra mennesker eller systemer, der ikke selv er berørt af det, de beskriver«. Med andre ord må en formålstjenlig hjælp som fundament have et dybtgående kendskab til de fattiges oplevelseserfaringer, og dette kendskab mener forfatterne ikke i tilstrækkelig grad at finde inden for rækkerne af lovgivere og administratorer.

Med et sådant udgangspunkt opnår bogen en kolossal indre styrke. Nærmest bidsk snerrende påvises det side efter side, at den nationale helligdom – det fintmaskede sociale sikkerhedsnet – ikke tåler at blive set kritisk efter i sømmene og ville være bedre tjent med lidt mindre selvros for slet ikke at tale om noget mere indleven i de forhold, der ligger til grund for fattigdommen. Forfatterne nærmer sig her snært den ideelle fordring, og meget hjælper det jo ikke, at fattigdomsbegrebet er defineret så bredt, eller rettere at det skifter under vejs. Fra i begyndelsen at være knyttet til hovedsagelig den økonomiske armod sluttes der i bogens 2. halvdel under gennemgangen af 60'ernes såkaldte velfærdssamfund af med en mere immateriel form for fattigdom: forbrugerismens endeløse jagt på stadig flere statussymboler, familielivets opløsning og den dermed forbundne udstødelse af de »uproduktive«, børnene, de gamle og de sociale tabere. Under alle forhold har viljen til at hjælpe med penge været i stigen, mens den sociale forståelse så langt fra har haft en tilsvarende vækst. Tydeligvis mener forfatterne, at et andet samfundssystem ville have kunnet rette op på dette misforhold, og ikke overraskende rettes anklagen mod de politiske bestyrere af det kapitalistiske system,